

HAZAI KÖRKÉP

A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében

N. RÁCZ Aranka

A gyermekek és az ifjúság ellátásának kérdéseivel az utóbbi időben sokat foglalkozik a pedagógiai és könyvtárosi közvélemény. A kérdés világszerte időszerű. A hazai érdeklődést a szakfolyóiratok cikkei, a szak fórumokon szervezett viták mellett a televízió, a rádió adásai és a napilapok cikkei is szélesítik, újból és újból sürgetve a gyermekek, de különösképpen az iskolák jobb könyvtári ellátását.

Az 1971 decemberében a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott "Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására" c. dokumentum ez ügyben a kormányzati állásfoglalást fejezte ki, összhangban az MSZMP Központi Bizottságának az oktatásügy továbbfejlesztéséről szóló határozatával. Bár a határozat nem foglalkozik az iskolák könyvtáraival, ismertetelten visszatér az önálló tanulás, az önképzés készségeinek kérdéseire, hangsúlyozva az önképzésre való nevelés pedagógiai és művelődéspolitikai fontosságát. E követelmény teljesítésének alapja a könyvtári bázis, amely részben az iskolákban (iskolai könyvtárak), részben a közművelődési könyvtárakban teremthető meg.

A minisztériumi irányelveknek éppen az a célja, hogy megteremtse a felnövekvő ifju nemzedék számára azt a könyvtári bázist, amely elősegíti tanulását és ösztönzést ad a további önműveléshez is. Az irányelvek több vitás kérdést zártak le megnyugtató módon, és felvázolták a fejlesztés szükséges és lehetséges mértéket és módját. Hatásuk érzékelhető az eddigi eredményeken, de még inkább az egyre általánosabbá váló korszerű szemléletben. Különösen az iskolai könyvtárak kérdése került az érdeklődés előterébe. (Ennek egyrészt az iskolai könyvtárak nagyfokú elmaradottsága az oka.) Az iskolai könyvtárak ügye meglehetősen mélyen behatolt a köztudatba, a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálatára viszont – amely jelenleg a gyermekszolgálat nagyobb részét ellátja – kissé háttérbe szorult. Probléma itt csupán az, hogy míg a sajtó-olvasó és TV-néző közönség jobban informálódott az iskolák könyvtári ellátásának problémáiról (mozgalom is indult ezek megsegítése érdekében!), a könyvtárosi érdeklődést inkább az együttműködés kérdései kötötték le, nem pedig a gyermekkönyvtári szolgálat kiépítésének még előttünk álló feladatai.

A GYERMEKEK SZOLGÁLATA A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

Hazánkban a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálatának fejlődése az utóbbi két évtizedben megelőzte az iskolai könyvtárakét. Amellett, hogy minden közművelődési könyvtári szolgálati hely nyitva áll a gyermekek

számára is, a nagyobb könyvtárak külön gyermekkönyvtárakat hoztak létre. A gyermekkönyvtárak száma jelenleg 190. Számuk alakulását és elhelyezkedésüket az országban az alábbi táblázat mutatja:

	1969	1972
Budapest, kerületi könyvtárak	35	36
Megyei könyvtárak	16	17
Járási könyvtárak		
(városi és községi székhellyel)	69	50
Városi könyvtárak		
(nem járási székhelyek)	32	41
Községi könyvtárak	22	40
Községi körzeti központok	3	6
Összesen:	<u>177</u>	<u>190</u>

1972-ben a táblázat szerint 2, valójában 5 megyei könyvtárnak nem volt központi gyermekkönyvtára (Baranya, Csongrád, Győr-Sopron, Nógrád, Pest megyei könyvtárak). A végösszeget az növeli, hogy egyik megyei könyvtár itt tüntette fel a fiókjait is. Időközben a szegedi Somogyi Könyvtárnak, mint megyei könyvtárnak, újjáépített gyermekkönyvtára megnyitásával, a gyermekkönyvtárral nem rendelkező megyei könyvtárak száma 4-re csökkent. Szembetűnő a járási könyvtárak gyermekrészeinek csökkenése. 97 járási székhely közül csak 50-ben van a járási könyvtárnak gyermekkönyvtára; ez a járási könyvtárak jelenlegi igen problematikus helyzetével is összefügg. Örvendetesen növekszik viszont a gyermekkönyvtárak száma a vidéki városokban és nagyobb községekben. Végeredményben tehát koránt sincs minden olyan közművelődési könyvtárban gyermekrésze, ahol az irányelvek szerint lenni kellene. Budapest (36 gyermekkönyvtárával, 128 600 általános iskolai tanulóhoz viszonyítva) közismerten rosszul ellátott, a gyermekkönyvtárak szűkös körülményeiről nem is szólva. Különösen rossz a gyermekek könyvtári ellátása olyan vidéki nagyvárosokban, mint Szeged, Győr, Pécs; valamivel jobb a helyzet Debrecenben (2 gyermekkönyvtár); a legjobb Miskolcon, ahol a megyei könyvtár központi gyermekkönyvtára országosan mintául szolgálhat. Hasonló szintet képvisel még a szombathelyi megyei könyvtár gyermekkönyvtára. A többi megyei könyvtárban a gyermekkönyvtár (méreteit és személyzetét tekintve) sehol sem éri el az "A" típusú könyvtárak számára előírt normákat. Bár az általános kép a vidéki városokban és nagyközségekben is az elhelyezés és a személyzet szűkös voltát mutatja, biztató jelenség, hogy egyre nagyobb számban létesülnek éppen kisebb helyeken korszerűen elhelyezett, berendezett, vonzó külsejű gyermekkönyvtárak.

A gyermekkönyvtári szolgálatok adatai is arra mutatnak, hogy a gyermekek könyvtári szolgálata a közművelődési könyvtárakban nem sokat fejlődött az elmúlt 2 évben. A 190 gyermekkönyvtárban a könyvvállomány mindössze 2000 kötettel növekedett, bizonyítva annak a régen hangoztatott panasznak igazságát, hogy a gyarapítás alig tud lépést tartani a gyenge kötésű könyvek elhasználódásával, és hogy a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek éppen csak az elhasználódást fedezik. Igen kis mértékben nőtt a gyermekkönyvtári olvasók száma is.

Inkább a munka minőségi javulásában, a gyermekfoglalkozások, reprezentatív megmozdulások számának növekedésében érzékelhető a személyzeti ellátás helyenkénti javulása.

Jelenleg a 190 gyermekkönyvtárban 196 főfoglalkozású és 66 részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozik. (1970-ben 172 főfoglalkozású és 99 részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozott 226 gyermekrészlegben). Csökkent tehát – helyesen – a részfoglalkozásúak száma, a főfoglalkozásúak száma viszont nőtt. A gyermekkönyvtárosoknak azonban csak egy kis része (41 fő) kapott speciális képzést, igen soknak sem könyvtárosi, sem pedagógusi képzettsége nincs. Ilyen személyi ellátottság mellett nehezen válhatnak az iskola partnereivé. A könyvtárosi munka színvonala és az iskolával való együttműködés lehetőségének biztosítása egyaránt szükségessé teszi, hogy a gyermekkönyvtárosok szakképzett könyvtárosok, lehetőleg pedagógusok és végül speciális, a gyermekekkel való foglalkozásra, a gyermekirodalom ismeretére és felhasználására felkészített gyermekkönyvtárosok legyenek.

Mielőtt új tárgyra térnénk, némi fogalmi tisztázásra van szükség. A szakmai szóhasználat "önálló gyermekkönyvtárakról" és "gyermekrészlegekről" beszél. Ilyen megkülönböztetést tesz a hivatalos statisztika is. Az önálló gyermekkönyvtár elnevezés joggal alkalmazható azokra a fővárosi gyermekkönyvtárakra, amelyek (a kerületi könyvtárakhoz hasonlóan) önálló szervezeti egységként működnek. Sokszor azonban önállóknak tekintik (a statisztika is) azokat a gyermekszolgálati egységeket is, amelyek nem közművelődési könyvtár épületében kapnak helyet. Ugyanakkor részlegnek tekintik azokat a nagyméretű gyermekkönyvtárakat, amelyek egy-egy új könyvtár olvasóterében helyezkednek el, mint pl. a miskolci, az ország legnagyobb gyermekkönyvtára.

E szóhasználat sok félreértésre ad alkalmat, egy kategóriába sorolva különböző jellegű és szintű könyvtárakat. Sokkal világosabb és egyértelműbb elhatárolást jelentene, ha csupán gyermekkönyvtár és gyermekrészleg között tennénk különbséget, gyermekkönyvtárnak tekintve azt, ahol főfoglalkozású gyermekkönyvtáros, és gyermekrészlegnek azt, ahol részfoglalkozású gyermekkönyvtáros dolgozik. A főfoglalkozású gyermekkönyvtáros léte vagy nemléte azért döntő tényezője a megkülönböztetésnek, mivel másfajta követelményeket támasztunk a szakképzett, vagy szakképzésre készíthető főfoglalkozású, és más a csak részmunkaidőben dolgozó gyermekkönyvtárosokkal szemben. (Speciális képzettséget tőlük alig lehet követelni, és feladatuk megoldására jóval kevesebb időt fordíthatnak.) Célszerű lenne ilyen megkülönböztetést tenni a statisztikai adatszolgáltatásban is.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK IFJUSÁGI SZOLGÁLATA

A gyermekszolgálattól eltérően, a 14 éven felüli ifjúság szolgálatát nem különítjük el szervezetenként a felnőttek könyvtári szolgálatától, mivel a használt könyvtári állományban már nem szükséges különleges válogatási szempontokat érvényesíteni. Az ifjúság szolgálatát azonban mint speciális olvasószolgálati probléma jelentkezik. Ezzel a feladattal világszerte most kezdenek külön foglalkozni a könyvtárak, tehát új probléma nálunk is. A különböző korú és foglalkozású fiatalok életkori sajátosságainak, műveltségének figyelembevételével olyan szolgálat kialakításáról van szó, amely segíti szervezett tanulásukat és önképzésüket az általános és szakmai műveltség területén.

tén. E feladatra a könyvtári személyzet létszámát és felkészültségét tekintve nem vagyunk teljesen felkészülve. Igen kevés olyan könyvtárosunk van, aki tartalmilag és pedagógiailag egyaránt jól tud foglalkozni az ifjúsággal. Nehezebb a feladatot, hogy nem alakultak ki – nemzetközileg sem – az ifjúsággal való foglalkozás sajátos könyvtári formái és módszerei. Ez jelenleg szinte teljes mértékben egyéni invenció és ügyszeretet kérdése. Az az igen élénk érdeklődés, amely a 60-as évek közepén jelentkezett, a sok személyi és szakmai probléma következtében lassan csökkent. Az ifjúság sajátos szolgálatával inkább csak a nagyobb közművelődési könyvtárak foglalkoznak, ők is elsősorban a tanuló ifjúságot segítik tanulmányjaiban. Néhány könyvtárunk dicséretes erőfeszítéseket tett a szakmunkástanulók megnyerése érdekében – helyenként szép sikerrel. Néhány csoportos forma (könyvklub, könyvbarátkör, művelődési kör) meg is honosodott, de nem vált a könyvtárak rendszeres és állandó gyakorlatává. Általában lanyhult az ifjúsági szolgálat körüli buzgalom. Tudatosan foglalkozik az ifjúsággal néhány nagyobb művelődési könyvtár, mint pl. a miskolci, a debreceni városi és megyei, a veszprémi, a szombathelyi megyei, az egri, a szolnoki megyei könyvtárak. Tevékenységük azonban nem terjed ki a megye területére, csupán helyi jellegű. A kisebb könyvtárakban csak szórványosan foglalkoznak az ifjúsággal (pl. Balatonalmádi.)

A könyvtárak még ilyen nehézségek mellett is jelentős számú fiatalt szolgálnak ki.

	15–19 évesek	%	20–24 évesek	%
1970	330 133	36,2	184 882	23,6
1972	345 539	36,6	160 808	19,1

Ezek többsége középiskolás, igen jelentős a szakmunkástanulók száma (a tanulók közel fele), viszont általában kevés a munkásfiatal; a legkisebb a parasztfiatalok aránya.

Amint a fenti adatokból kitűnik, az ifju olvasók számában lassu emelkedés mutatkozik 20 éven alul, és csökkenés 20 éven felül. A szakszervezeti és más könyvtárak feltételezett használatát is figyelembe véve a számok arra utalnak, hogy az ifjúság megnyerésére irányuló törekvések nem általánosak. Nem lehet kétséges, hogy ha valahol szükséges a könyvtárak általánosan és szakirányban művelő nevelő munkája, akkor erre elsősorban az ifjúság, különösképpen a munkás- (ezen belül a szakmunkástanulók) és a paraszt-ifjúság körében van szükség.

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK HELYZETE

Az iskolai könyvtárak fejlődését kevésbé tudjuk részleteiben nyomon követni a hiányos statisztikai adatszolgáltatás és az adatok megbízhatatlansága miatt. Rendelkezünk mégis néhány alapvetően fontos statisztikai adattal (könyvállomány, gyarapítás, olvasók, kölcsönzött kötetek száma) mind az általános, mind a középiskolák könyvtáraitól, amelyek segítenek a kialakult helyzet megítélésében. A szakmunkásképző iskolák könyvtáraitól egyelőre nincsenek országosan és évenként gyűjtött adataink. Az 1970/71 és az 1972/73. év adatait összevetve, a fejlődés iránya kétségtelenül megmutatkozik.

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK KÖNYVTÁRAI

Az irányelvek szerint a szakosított oktatást nyújtó általános iskolákban kell megkövetelni az iskolai könyvtárak kifejlesztését. Az 1972/73. tanévben nyilvántartott 2398 osztott iskola mellett 760 a részben osztott iskolák száma. Elvileg tehát távlatilag mintegy 3000 iskolában kellene az iskolai könyvtár korszerűsítésére gondolni. A hivatalos oktatásügyi statisztika adatai szerint 4905 iskolában van iskolai könyvtár, 292-ben nincs. Feltételezhetően a 292 iskola a kislétszámúak közé tartozik. Nem ad választ a statisztika arra a kérdésre, hogy a 4905 iskolai könyvtár hogyan oszlik meg az osztott, a részben osztott és a kislétszámú iskolák között és hogy milyen jelenleg az osztott iskolák könyvtári ellátása. Az iskolai könyvtárak fejlesztésének új feladatai megkivánnák a statisztikai adatszolgáltatás revízióját is. Az általános iskolai könyvtárak adatait a következő táblázat foglalja össze. (Az iskolai könyvtárak statisztikai adatait a tanévek elején gyűjtik össze, s így voltaképpen az előző tanévre vonatkoznak.)

	könyvállomány (kötet)	gyarapodás Ft	kölcsönzött (kötet)
1970/71	6 339 583	6 490 633	2 718 027
1972/73	6 857 587	7 693 059	3 080 963
1973/74	6 957 077	10 773 989	3 074 407

A szám adatok a könyvállomány gyarapodásában jelentős fejlődést mutatnak. Igen jelentős hosszabb távon a könyvtárat használó tanulók arányának növekedése. (Az 1965/66. tanévben a tanulók 35%-a, az 1972/73 tanévben pedig 65%-a használta az iskolai könyvtárakat.) A legutolsó évben újból csökkent az iskolai könyvtárból olvasó tanulók száma és a kölcsönzött kötetek száma is. Ez a jelenség a jelentősen megnövekedett ráfordítás mellett különösen aggasztó. Az iskolai könyvtári szolgálat egyéb (elhelyezési, személyi) feltételeinek biztosítása mellett a jelenleginél sokkal intenzívebb könyvtári munka megszervezése sürgeti.

Az országos statisztikai adatok azonban sok egyéb problémát is takarnak. Így pl. a tanulói és a nevelői könyvtárak összeolvadása és adataik statisztikai összegezése mellett nem tűnik ki, hogy az iskolák mennyiben gondoskodnak a tanulók könyvszükségleteiről, vagy továbbra is a rendelkezésükre álló összegek nagyobb részét fordítják az ún. nevelői könyvtárak gyarapítására. Az egy tanulóra eső gyarapítás évi összege kb. 10,-Ft. Ez önmagában nem kevés, ha a nevelői kézikönyvtárak gyarapítása nem terheli.

Örvendetes dolog, hogy az 1972/73-as tanévben már 727 iskolában volt saját helyisége a könyvtárnak. Ez azonban az iskoláknak mindössze 14,8%-a.

A statisztika sajnos semmit sem mond az iskolai könyvtárak személyi ellátottságáról. Nem tudjuk meg belőle, hogy hány főfoglalkozású, hány részfoglalkozású könyvtáros dolgozik az iskolai könyvtárakban. Ilyen statisztika csak az iskolai könyvtárosok jogi helyzetének, munkaviszonyának rendezése után várható. Addig egyedi adatgyűjtésekre vagyunk utalva. Tapasztalat szerint a főfoglalkozású és az órakedvezményes, ill. tiszteletdíjas könyvtárosok száma növekvőben van. Több megyében megindult, helyenként évek óta folyik az iskolai könyvtárosok alapfoku képzése.

A KÖZÉPISKOLÁK KÖNYVTÁRAI

Az utóbbi időben egyre inkább az általános iskolák könyvtárai felé fordult a figyelem. Bár valóban az általános iskolai könyvtárak megszervezése az új feladat, az új problémák nem takarhatják el a régieket. A középiskolák könyvtárakkal való ellátása régen elfogadott követelmény hazánkban is. Mégis a középiskolai könyvtárak is számos súlyos problémával küzdenek a korszerűsödésért. Helyzetüket nem az általános iskolai könyvtárakhoz, hanem a középiskolai oktatás feladataihoz és igényeihez viszonyítva kell vizsgálni.

Az ország 640 középiskolája közül 15 gimnázium és 13 szakközépiskola nem rendelkezik könyvtárral.

A középiskolai könyvtárak adatai:

	könyvállomány kötet	gyarapítás Ft	kölcsönzött kötet	olvasó tanulók	tanulók száma
1970/71	3 558 512	5 499 070	816 384	149 675 (68%)	233 291
1972/73	3 911 116	6 042 430	916 643	158 907 (72%)	219 112
1973/74	4 078 446	6 552 106	969 496	150 695 (70%)	213 734

Ezek az adatok is számos problémát rejtenek. Leleplezik pl. az egyes iskolatípusok, és az egyes iskolák közötti igen jelentős különbségeket. A középiskolák könyvtári adatai közül az összegezett adatok mellett a gimnáziumok és a szakközépiskolák adatai külön figyelmet érdemelnek. A gimnáziumok jobban el vannak látva könyvvel mint a szakközépiskolák. Egy gimnáziumra átlag 8750, egy szakközépiskolára 6090 kötet jut. Mindkét esetben felmerül a kérdés, hogy vajon milyen az állományok összetétele, mennyi belőlük az oktatáshoz használható anyag. A muzeális állományokat, mint egyedi könyvtárakat statisztikailag is külön kell nyilvántartani, és gyakorlatilag is el kell választani a használati állománytól. Együttes számbavételük az ellátási mutatókat irreálissá teszi. Az újabb könyvanyag mértékére némi fényt vet az évi gyarapítási összegek nagysága. A gimnáziumokban átlag 10 000 Ft jut évente könyvvásárlásra, az egyes iskolák között azonban nagy eltérések vannak. Az is a normatívák bevezetését sürgeti.

A középiskolai könyvtáraknak is vannak elhelyezési problémái, a tapasztalatok szerint, itt sem elegendők a rendelkezésre álló terek. A hivatalos statisztika szerint gimnáziumokban 320, szakközépiskolákban 186 helyiség szolgál könyvtári célra. A helyiségek nagyságát (m²-ekben) nem tünteti fel a statisztika.

Egyedi tapasztalatok szerint – éppen az irányelvek hatására – egyre több helyen alkalmaznak főfoglalkozású iskolai könyvtárost olyan középiskolákban, ahol a tanulólétszám az 500-at meghaladja. A statisztika azonban – mint az általános iskolák esetében – itt sem ad ezekről számot. Az iskolai könyvtárak személyi ellátásának kérdése a középiskolákban sem teljesen rendezett ügy.

Áttekintve a rendelkezésünkre álló statisztikai adatokat, megállapítható, hogy az iskolai könyvtárak fejlődése bár még jórészt a régi csapáson, de az állománygyarapítás és személyi ellátás tekintetében, egy kicsivel gyorsabban halad. Ebben része van az irányelvek megjelenésének, az iskolai könyvtárakról vallott felfogás fokozatos átalakulásának, korszerűsödésének, de legfőképpen az olyan egyedi erőfeszítéseknek, amelyek saját hatáskörükben, saját anyagi erejükkel lépnek előre. Megérdemlik ezek az erőfeszítések nemcsak az elismerést, hanem a mielőbbi központi megerősítést, támogatást.

Az iskolai könyvtárak újjászervezésének fontos tényezői az iskolai könyvtári szakfelügyelők. Alkalmazásukat az 1973. évi 150/1972. (M. K. 24.) számú MM utasítás írja elő. Az utasítás helyes értelmezése szerint az iskolai könyvtári szakfelügyelők feladata az iskolai könyvtáraknak, ezek működési feltételeinek és tevékenységének ellenőrzése – a könyvtári szolgáltatás és az oktatás szempontjából egyaránt. Emellett a tantárgyi szakfelügyelet figyelemmel kíséri, hogy hogyan, milyen mértékben alkalmazza az oktatás az olvasmányokat. A közművelődési könyvtári szakfelügyelet csupán a gyermekek könyvtári ellátása szempontjából kíséri figyelemmel az iskolai könyvtárak fejlődését.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK ÉS AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK KÖZÖS FEJLESZTÉSI TERVEI

A közművelődési könyvtárak és az iskolák együttműködésének felismert szükségességéből indultak ki az irányelvek, amikor közös távlati fejlesztési programok elkészítését szorgalmazták. E programok koordinálói a megyei tanácsok művelődésügyi osztályai, amelyek mindkét terület fejlesztéséért felelősek, és amelyek az ehhez szükséges anyagi eszközökkel elvileg rendelkeznek. A fejlesztés összehangolása mindkét fél, de elsősorban az általános iskolás koru gyermekek szempontjából szükséges és hasznos.

Az irányelvek koncepciója szerint "... a gyermekkönyvtárak (gyermekrészlegek), a területi feladatokat is ellátó iskolai-gyermekkönyvtárak (közös fenntartású könyvtárak) és az iskolai könyvtárak együttesen alkossanak olyan sűrű hálózatot, amely a gyermeklakosság könyvtári ellátását a lehető legcélszerűbben, de egyben a nevelési célokat legjobban szolgálva veszi figyelembe". Gyermekkönyvtár létesítendő az irányelvek értelmében a központi jellegű települések "A" és "B" típusu, és egyéb 8000 lakos feletti települések "C" típusu könyvtáraiban. 8000 és 5000 lakos között, az iskolai könyvtárak mellett, a részfoglalkozású könyvtárossal működő gyermekrészleg még reális szükségletet elégít ki. Ennél kisebb településeken, ahol egy könyvtár és egy iskola van, a gyermeklakosság közös könyvtári ellátása ajánlatos. És mivel az irányelvek szerint minden osztott iskolában (8 osztályos szakosított oktatást nyújtó iskolában) lenni kell iskolai könyvtárnak, kisebb településeken e két fajta könyvtári szolgálat egyé olvad – az iskolában.

A települési rendszer strukturájára és a lakosság egészére tervezett közművelődési könyvtári fejlesztési tervek magukban foglalják ugyan a gyermekek könyvtári ellátását az összegszerűségekben, a gyermekszolgálat fejlesztését azonban nem részletezik. A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának fejlesztéséhez készített megyei programok ezt fogalmazzák meg, gyermekkönyvtári vonatkozásban tehát kiegészítői a közművelődési könyvtárak megyei távlati fejlesztési terveinek.

Közművelődési könyvtári vonatkozásban a programok legtöbb esetben megfelelnek a megyei könyvtári hálózat fejlesztési tervében megfogalmazott koncepciónak, reálisak és figyelembe veszik az iskolai könyvtárak várható fejlesztését. A programokban csupán két vonatkozásban jelentkezik bizonytalanság: a nagyobb városok gyermekkönyvtárainak megtervezése sokszor hiányzik, csupán a központi gyermekkönyvtár kialakítását tekintik feladatnak, másrészt pedig a gyermekkönyvtárak szervezését több megyében mélyen a határt jelölő 8000 lakoson alul is megtervezik, holott ezt (főleg kis-közsegekben) inkább az iskolákkal közösen kellene biztosítani.

A programok jelentős különbségeket mutatnak abban, hogy milyen nagyságrendű könyvtárakban kívánják gyermekkönyvtárat létrehozni.

Igen különböző a közösen fenntartott iskolai gyermekkönyvtárak feladatainak és telepítésének megítélése. Egyes városokban egy-egy iskolával közös fenntartásban kívánják megoldani – szükségből – a járási, városi könyvtár központi gyermekkönyvtárának működtetését. Ez csak rövid távu, átmeneti megoldásként fogadható el. Az irányelvek világosan kimondják, hogy a központi feladatokat ellátó könyvtár nem mondhat le saját szervezetén belül kialakított gyermekszolgálatáról. A fejlesztési tervek sehol sem nyújtanak tökéletes megoldást a kistelepülések gyermeklakóinak ellátására.

Az iskolai könyvtárak vonatkozásában nehezebb volt a tervezés. Itt nem bővítésről, továbbfejlesztésről, hanem az iskolai könyvtári ellátás új rendszerű megteremtéséről van szó, amely szorosan összefügg az oktatás átalakulásával és ezen belül az iskolai könyvtárnak az oktatási munkában elfoglalt helyzetével is. Amíg a könyvtárak távlati terveit tisztázott elvek, megfogalmazott normatívák alapján lehetett megtervezni, az iskolai könyvtárak tekintetében még mindig vannak elvi bizonytalanságok. Ezért késik valószínűleg a nagyobb arányú fejlesztés megindulása is. Nehezítette a helyzetet és a tervező munkát az is, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztésére először készülnek tervek hazánkban, és hiányzik a fejlesztéshez szükséges anyagi fedezet. E körülmények előreláthatóvá tették a tervező munka nehézségeit, problémáit. A tervekben valóban tükröződnek az iskolai könyvtárak jellegéről, az iskolai és a közművelődési könyvtárak együttműködéséről vallott korántsem egységes nézetek. A tanácsi szervek sok esetben meglehetősen tanácstalanok voltak az új követelményeket magában foglaló, korszerű iskolai könyvtárak megtervezésében. A megoldásokat nagymértékben meghatározta a személyi tényező: az, hogy a művelődési osztályok vezetői, az oktatási, ill. a népművelési csoportok vezetői mennyiben értették meg az irányelvek szándékait, valóban szükségesnek tekintik-e a "kétszatornás" ellátást, és miként látják az iskolai könyvtárak szerepét az oktatásban. Az iskolai könyvtárak vonatkozásában ott mutatnak a programok előremutató vonásokat, ahol az oktatás felelős szervei is részt vállaltak a programok kidolgozásában. Részletesebb programot dolgoztak ki az iskolai könyvtárak fejlesztéséhez a fővárosi, a Borsod, Csongrád, Hajdu, Nógrád, Vas és Veszprém megyei tanácsok művelődésügyi osztályai. A tervek másik csoportjában azonban csak utalás történik az iskolai könyvtárak fejlesztésére.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK GYERMEK ÉS IFJUSÁGI
SZOLGÁLATA A 10-15 ÉVES FEJLESZTÉSI TERVEK TÜKRÉBEN

Ha a nagyvárosok gyermekkönyvtárainak helyzetét az irányelvek szerény előírásaival vetjük egybe, a hiányok szembetűnőek, főképpen az elhelyezés és a főfoglalkozású gyermekkönyvtárosok száma következtében. Az "A" típusú gyermekkönyvtáraknak az irányelvekben meghatározott normatíváit csak a két új megyei könyvtár (a szombathelyi és a miskolci) éri el.

A fejlesztési tervek a fővárosban és a kiemelt felsőfoku, a felsőfoku és a részleges felsőfoku központokban az alábbi fejlesztést írnyozzák elő"

"A"-típusú gyermekkönyvtárak:

Budapest	6
Baranya	1
Bács-Kiskun	2
Békés	1
Borsod	1
Csongrád	2
Fejér	2 ^x
Győr	2 ^x
Hajdu	1
Heves	1
Komárom	1
Nógrád	- (csak az iskolai könyvtárakra vonatkozó tervet küldött)
Somogy	1
Pest	- (a fejlesztési terv még nem készült el, egy "A" típusú könyvtárral valószínűleg számolni lehet.)
Szabolcs	1
Szolnok	1 ^x
Tolna	1
Vas	1 ^x
Veszprém	1
Zala	1
	27

(Megjegyzés: az x-szel jelölt adatok a közművelődési könyvtárak fejlesztési terveiből.)

A járási székhelyek és a városok gyermekkönyvtárai még sok helyen nem épültek ki. A fejlesztési tervek gyermekkönyvtár létesítését tervezik minden városban (nagyobb városok kerületeiben is) járási székhelyeken és nagyközségekben, sok esetben az irányelvek által megjelölt határ (a 8000 lakos) alatt is. Ez a könyvtári ellátás jelentős bővülését jelenti. Az "A", "B" és a "C" típusú könyvtári ellátás keretében (a hiányzó tervek várható tervszámait is figyelembe véve) mintegy 280 főfoglalkozású gyermekkönyvtárossal rendelkező gyermekkönyvtárral számolhatunk.

A gyermekkönyvtárak számszerű növekedése mellett sokkal jelentősebb az ellátás kiterjedésének és határfokának növekedése a javuló elhelyezési, sze-

mélyzeti, könyvellátási feltételek, a növekvő nyitvatartási idő következtében. A gyermekkönyvtáraknak ez a száma, ha a funkciójuknak és nagyságrendjüknek megfelelő normatívákat biztosítani tudják, jórészt fedezi az ország gyermekkönyvtári szükségletét.

A település közigazgatási funkciója és nagysága azonban nem mindig esik egybe, és ez a két szempont a "B" és a "C" típusú könyvtári ellátásban problémákat szül. Kisebb lélekszámú "B" típusú település például jobb ellátáshoz juthat, mint egy nagyobb lélekszámú "C" típusú. Fenntartva tehát az irányelveknek azt az előírást, hogy 8000 lakoson felül ajánlatos külön gyermekkönyvtárat szervezni, azokban a "B" típusú könyvtárakban, ahol a lakosság száma nem éri el ezt a határt, részfoglalkozású gyermekkönyvtárossal működő gyermekrésztleg szervezhető.

Szólni kell még a közösen fenntartott iskolai és gyermekkönyvtárak ellátó tevékenységéről. Ennek egyik lényeges követelménye, hogy kielégítse az iskola szükségleteit, a másik, hogy nyilvános könyvtárként működjék (tanítási időszakban és azon túl) a gyermekek számára. Különböző okból és körülmények között lehet közös gyermekkönyvtári ellátást fenntartani. Ilyen ok lehet, hogy a település olyan kicsi, hogy a gyermekek kétféle könyvtári ellátása értelmetlen. Megfontolandó lenne, hogy minden olyan településen, ahol a lakosok száma nem éri el a 4500-5000-et, olyan egységes gyermekkönyvtári ellátás alakuljon ki, amely az iskolának is megfelel és nyilvános is: azaz közös iskolai és gyermekkönyvtári szolgálat. Jobb, ha ez az iskolában kap helyet, mert így az oktatás ellátása közvetlenül megoldható. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az iskola megfelelő helyet és (a tanítási időn túl is) rendszeres nyitvatartást tud a könyvtárnak biztosítani. Ebben az esetben a községi könyvtár le is mondhat a gyermekszolgálatról. Amennyiben az iskolának nincs helye, és a rendszeres nyitvatartást nem lehet az iskolában biztosítani, akkor jobb, ha a községi könyvtár nagyobb gyermekkönyvtárossal egyelőre a községi könyvtárban marad, ahol a módszeres nyitvatartás mégis jobbára biztosított, és az iskola ellátását is innen próbálják megszervezni. (Erre is vannak jó példák.)

Más problémát vetnek fel azok a közösen működtetett könyvtárak, amelyek a városok kerületeiben vagy iskolákban szerveződnek, és egyben a városrész gyermekkönyvtáraiként is működnek. Ezek voltaképpen olyan nagyobb méretű gyermekkönyvtárak, amelyeknek másik, az eredetivel azonos rangú feladata a tanulók és nevelők iskolai könyvtári anyaggal (nemcsak könyvvel) való ellátása. Ezekre az irányelvek "B" típusra érvényes előírás vonatkozik. Itt kell megjegyezni azt is, hogy az "A" és "B" típusú könyvtár központi gyermekkönyvtára nem helyezhető el iskolában, mert ez a közművelődési könyvtári szolgálat korlátozását jelentené.

A közös fenntartás terén is igen jelentős kezdeményezéseket mutatnak a fejlesztési tervek, de a lehetőségeket korántsem használják még ki. A közös akciók akadályai egyrészt még mindig a feladatok körüli szemléleti problémák, másrészt kétségtelenül a közös fenntartás rendezetlen szakfelügyeleti, tulajdonjogi, anyagi, statisztikai stb. problémái. A közösen fenntartott iskolai és gyermekkönyvtárak létrehozása, mint az iskolai és gyermekkönyvtárak rendszerét kiegészítő típus jön igen erősen számításba. Hogy hol kell ill. lehet ezeket létrehozni, az a helyi viszonyoktól függ.

KISTELEPÜLÉSEK GYERMEKLAKÓINAK ELLÁTÁSA

A néhány száz lelkes kistelepülések gyermeklakóinak (a részben osztott és kislétszámú iskolák tanulóinak) könyvtári ellátását az irányelvek a falusi könyvtárak hatáskörébe utalták. E téren eredményről nem számolhatunk be. A tervekben szereplő kiegészítő szolgálati helyek ("D" típusu) és a könyvtári autóbuszok számának növekedése, az iskolák további körzetesítése hoz majd – előreláthatólag – az itt élő gyermekek számára is megoldást. Tekintve azonban, hogy az új nemzedék szellemi fejlődéséről van szó, fel kell tenni a kérdést, nem lehetne-e, nem kellene-e az itt élő gyermekeknek már most többet nyújtani.

AZ IFJUSÁGI MUNKA FEJLESZTÉSE

Bár az irányelvek ezt a feladatot is megemlítik, a fejlesztési programok közül alig egy-kettő tervezi meg ezt a könyvtári feladatot. Igaz, hogy ennek nincs külön épület- és könyvállomány "kihatása", de helyet és személyzeti fejlesztést igényel.

Az "A" és "B" típusú könyvtárakkal szemben jogos követelmény, hogy szervezeten foglalkozzanak külön is a 14 éven felüli ifjúsággal. A középiskolásoktól sem vonva meg az eddig nyújtott tájékoztatási és bibliográfiai segítséget, nagyobb figyelmet és energiát fordítsanak a tanuló és dolgozó munkásfiatalokra.

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYAI

Az iskolai könyvtárak fejlődése a távlati fejlesztési programok alapján még alig körvonalazható. Olyan világos képet semmiképpen sem kapunk róluk, mint gyermekkönyvtárakról. Az oktatás és az iskolai könyvtárak szerves kapcsolata alapján természetesnek tekinthető, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztési terve voltaképpen az iskolák fejlesztési terveinek része és függvénye. Ha tehát az iskolák fejlesztési terve később válik időszerűvé, nyilván nem várható végleges program a könyvtárakkal kapcsolatban sem. Az elkészült és beküldött programok inkább csak előmunkálatoknak tekinthetők a későbbi, majd az oktatásügy fejlesztési terveibe beépített fejlesztési tervekhez. Egyelőre csupán a tervekben megmutatkozó tendenciákat érdemes szemügyre venni. A bennük rejlő pozitívumok ill. negatívumok tudatosítása a további munkában segítségül szolgálhat.

A középiskolák könyvtárakkal való ellátását, ill. a meglévő könyvtárak korszerűsítését a fejlesztési programok általában természetes követelménynek tekintik. Helytelenül bár, de valószínűleg ennek tulajdonítható, hogy nem részletezik a fejlesztésükkel kapcsolatos feladatokat. Elsősorban a személyi és a tárgyi feltételek biztosítását sugalmazzák. Több megye azonban meg sem említi a középiskolákkal kapcsolatos feladatokat.

Az általános iskolai könyvtárak fejlesztésének kérdéseivel sem minden terv foglalkozik. Több megye csak utal arra, hogy a gyermekek könyvtári ellátásában a közművelődési könyvtárak mellett az általános iskolák könyvtári ellátásának is szerepe van. Általában egyetértenek abban, hogy osztott általános iskoláknak rendelkezniük kell saját iskolai könyvtárral. A fejlesztés módját és ütemezését illetőleg azonban már megoszlanak a vélemények. Egyik megye többet, a másik kevesebbet vár e téren a közművelődési könyvtáraktól.

Nem egységes a közösen fenntartott iskolai könyvtárak létesítéséről vallott vélemény az oktatásügy részéről sem. Általában elvileg elfogadják az ellátás "kétszatornás" rendszerét, de a két ellátási tényező összehangolása nem problémamentes. E kérdés megítélésében nagy szerepet játszik a megye településstruktúrája is. Kisközséges megyékben erősebb az egymásraultaltság, mint olyanokban, ahol a települések többsége nagyobb község vagy város. (A fővárosban természetes dolog a kétfajta ellátási rendszer egymás melletti, de egymást segítő tevékenysége.)

Az általános iskolai könyvtárak fejlesztésével kapcsolatban kialakultabb elképzelés csak néhány megye programjában található (Borsod, Csongrád, Hajdu, Nógrád, Szabolcs, Veszprém), ezek közül a legrészletesebben kidolgozott tervet Hajdu megye készítette. Ez a program nem elégszik meg azzal, hogy kijelöli, hogy hol szükségesek a gyermekkönyvtárak és mely községek, városok iskoláiban az iskolai könyvtárak fejlesztése, hanem részletesen kitér az állomány gyarapításának és összehangolásának a könyvtári munka személyi feltételeinek, a nyitvatartási idő, a gyermekkel való foglalkozás, a hálózati irányítás és az intézmények közötti kapcsolatok kérdéseire. A Hajdu megyei megoldás azért is biztató, mert az illetékes oktatásügyi szervek részvételével készült a program, és folyik annak megvalósítása. Az oktatásügy megyei irányítása itt magáénak érzi az iskolai könyvtárak problémáját és kézbe vette a megoldást. Megteremtették az iskolai könyvtárak hálózati irányításának egyelőre szerény magját a megyei Pedagógiai Továbbképzési Kabinet keretében, ennek könyvtárával kapcsolatban. Itt folyik az iskolai könyvtárosok képzése, innen történik az iskolai könyvtárak szakfelügyelete.

Az iskolai könyvtárak központi irányítását a legtöbb megyében az iskolai könyvtári szakfelügyelő végzi egy személyben. Ennél jobb, ha a szélesebb szakmai háttérrel rendelkező megyei Pedagógiai Továbbképzési Kabinetek vállalnák ezt a feladatot, igénybevéve a megyei könyvtárak mindenütt készséges segítségét.

A fejlesztési tervek tanulságait összegezve megállapítható, hogy az 1971. évi "Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására" olyan fejlesztési folyamatot indítottak meg, amely mind a gyermekkönyvtárak, mind az iskolai könyvtárak tekintetében szép eredményekkel biztat. Az irányító szervek szükséges elvi és anyagi támogatása mellett remélhető, hogy egymásfél évtized múlva a felnövekvő nemzedékeket jól működő, vonzó gyermek és iskolai könyvtárak veszik körül.